

Urszula Kozłowska

Źródła do dziejów Ligi Narodowej

Niepodległość i Pamięć 24/4 (60), 437-441

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Urszula Kozłowska

Źródła do dziejów Ligi Narodowej

Badania nad historią ruchów politycznych od lat cieszą się dużym zainteresowaniem. Nie inaczej jest w przypadku Narodowej Demokracji. Od czasów pionierskiej monografii pióra Romana Wapińskiego poświęconej tej formacji ideowo-politycznej minęło już kilkadziesiąt lat¹. Od tego momentu napisano nie tylko wiele monografii (także o charakterze przyczynkarskim), ale również setki artykułów naukowych. Zachodzi więc, w moim przekonaniu zasadne pytanie, po co uczeni ze szczecińskiego ośrodka naukowego, skądinąd znani już badacze dziejów endecji, przygotowali do druku pracę o Lidze Narodowej (LN) – największej i najbardziej wpływowej wśród Polaków w XIX wieku organizacji społecznej i politycznej? Jest to oczywiście tylko pytanie retoryczne. Pamiętać należy bowiem, że w przypadku badań nad dziejami LN możemy mówić o „grzechu zaniechania”, a na pewno o zaniedbaniu badawczym. Jak dotąd jedyną, nie do końca jednak wszechstronną monografią poświęconą dziejom LN jest wydana na emigracji praca autorstwa Stanisława Kozickiego pt. *Historia Ligi Narodowej (okres 1887–1907)*². Dalsza część historii Ligi spisana przez Kozickiego nigdy nie ukazała się drukiem i nadal znajduje się w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej. Praca, pod względem źródłowym bardzo dobra, jest jednak źródłem subiektywnym, zważywszy na to, że Kozicki przez całe swoje życie związany był z obozem narodowodemokratycznym. Był politykiem, publicystą,

---

¹ R. Wapiński, *Narodowa Demokracja 1893–1939. Ze studiów nad dziejami myśli nacjonalistycznej*, Wrocław 1980.

² S. Kozicki, *Historia Ligi Narodowej (okres 1887–1907)*, Londyn 1964.

jednym z najbliższych współpracowników Romana Dmowskiego, posłem, ambasadorem RP w Rzymie. Po zakończeniu II wojny światowej, pomimo szykan ze strony bezpieki, nie zaniechał pracy publicznej i archiwizowania dokumentacji obozu narodowego.

Jak już było powiedziane, poza Kozickim o działalności LN pisano niewiele, zazwyczaj na marginesie szerszych rozważań, biografii działaczy ND (np. Romana Dmowskiego³, Stanisława Grabskiego⁴, Joachima Bartoszewicza⁵, Jana Ludwika Popławskiego⁶, Zygmunta Balickiego⁷), w pracach dotyczących struktur organizacyjnych ND oraz jej myśli politycznej⁸. Jeśli zaś chodzi o źródła poświęcone dziejom LN, to możemy wręcz mówić o całkowitej pustce – luce w badaniach. Stąd twierdzę z przekonaniem, że pomysł profesorów Wątor i Sikorskiego, aby zebrać mało znane, ale interesujące poznawczo relacje i wspomnienia działaczy LN jest wręcz doskonały. Recenzowana monografia z pewnością istniejącą lukę wypełni, choć nie powinna zamknąć dalszych badań, a wręcz przeciwnie winna inspirować innych historyków do poszukiwań i naukowych wędrówek. Niewątpliwie

---

³ Zob. np. R. Wapiński, *Roman Dmowski*, Lublin 1989; K. Kawalec, *Roman Dmowski 1864–1939*, Wrocław 2002 [wyd. uzupełnione: *Roman Dmowski*, Poznań 2016].

⁴ W. Wojdyło, *Stanisław Grabski (1871–1949). Biografia polityczna*, Toruń 2004.

⁵ M. Białokur, *Myśl społeczno-polityczna Joachima Bartoszewicza*, Toruń 2005.

⁶ T. Kulak, *Jan Ludwik Popławski. Biografia polityczna*, Wrocław 1994; E. Maj, *Jan Ludwik Popławski 1854–1908. Poglądy i działalność polityczna*, Lublin 1991.

⁷ A. Dawidowicz, *Zygmunt Balicki (1858–1916). Działacz i teoretyk polskiego nacjonalizmu*, Kraków 2006.

⁸ Na uwagę zasługują wydane niedawno prace: *Dokumenty do historii Ligi Narodowej 1893–1906*, wstęp, red. i oprac. U. Kozłowska, T. Sikorski, A. Wątor, Warszawa 2015; *Liga Narodowa (1887–1906): Sprawozdania, dokumenty, odezwy*, red. i oprac. M. Werner, Kraków 2016; S. Zieliński, *Liga Narodowa na Rusi 1890–1920. Fragment historii pracy polskiej na kresach południowo-wschodnich*, wstęp i oprac. A. Wątor, Szczecin 2016. Spośród monografii już nieco starszych wymienić należy: T. Wolsza, *Narodowa Demokracja wobec chłopów w latach 1887–1914: programy, polityka, działalność*, Warszawa 1992; N. Bończa-Tomaszewski, *Demokratyczna geneza nacjonalizmu. Intelktualne korzenie ruchu narodowo-demokratycznego*, Warszawa 2001; P. Dąbrowski, *Narodowa Demokracja byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Studium z zakresu myśli politycznej i działalności obozu narodowego na ziemiach litewsko-białoruskich w latach 1897–1918*, Kraków 2010.

również zbiór wspomnień i relacji dotyczących działalności LN w poszczególnych zaborach traktować możemy jako uzupełnienie pracy Kozickiego.

Monografia składa się z dwóch – wyodrębnionych przez Autorów (i Redaktorów jednocześnie) – części. W pierwszej umieszczono notę edytor-ską oraz syntetyczne studium poświęcone dziejom LN. Lektura tego szkicu skłania do kilku refleksji. Jest on przede wszystkim napisany przystępnym językiem, co nie jest łatwe w przypadku prac o naukowym charakterze. Właściwie Autorom wstępu udało się przybliżyć czytelnikowi historię LN, ale nie tylko, także dzieje całego obozu narododemokratycznego w początkowym okresie funkcjonowania. Obozu, który przygotował elity polityczne (szerzej: intelektualne) i społeczne II Rzeczypospolitej, których dzisiejsza, wolna Polska może tylko pozazdrościć. Wstęp uzupełnia kompleksowy i wyczerpujący spis źródeł i literatury przedmiotu, który posłużyć może jako swoisty „przewodnik”.

W części drugiej zamieszczono wspomnienia i relacje działaczy LN. Dzieje tych memuarów są niezwykle ciekawe, o czym piszą w nocie edytor-skiej Autorzy. Oddajmy im głos:

Inicjatywę opracowania dziejów LN podjął w końcu lat dwudziestych XX wieku Roman Dmowski. Powołano wówczas specjalny Komitet Wydawniczy, do którego weszli między innymi: Waław Łapiński, Marian Seyda, Roman Antoni Leitgeber, Feliks Godlewski, Karol Raczkiewicz. Opracowanie dziejów LN Dmowski powierzył osobiście dr. Zygmuntowi Wojciechowskiemu, który z pomocą swoich współpracowników, rekrutujących się głównie z Ruchu Młodych Obozu Wielkiej Polski i Związku Młodych Narodowców rozpoczął kwerendę archiwalną w Bibliotece Muzeum Narodowego Polskiego w Rapperswilu. Udało się jednak przepisać tylko część zdeponowanych dokumentów dotyczących dziejów Ligi Polskiej i Ligi Narodowej. Równolegle dr Wojciechowski opracował specjalny kwestionariusz składający się z pytań ogólnych i szczegółowych (dotyczyły głównie działalności w LN, pracy społecznej, politycznej, publicznej, zawodowej – zob. Aneks nr 1), który następnie wysyłano do żyjących członków LN. Do końca lat trzydziestych udało się dzięki temu pozyskać sto kilkadziesiąt odpowiedzi. W 1937 r., w chwili, kiedy Z. Wojciechowski zbliżył się wyraźnie do obozu sanacyjnego (kierował Ruchem Narodowo-Państwowym), pracę nad archiwizowaniem dokumentacji LN przejął z polecenia Dmowskiego Stanisław Kozicki. On też miał spisać jej dzieje. Po wybuchu II wojny światowej nie zdołano zabezpieczyć „archiwum LN”. Spora część dokumentacji zaginęła, reszta spłonęła podczas powstania warszawskiego.

Zachowały się w zbiorach S. Kozickiego i kolekcjach prywatnych szczątkowe relacje, odezwy i inne dokumenty. Część z nich po wojnie przepisał niestrudzony dziejopis Narodowej Demokracji – dr Józef Zieliński. Po zakończeniu wojny dokumentacja została zdeponowana w Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie (S. Kozicki, *Materiały dotyczące Ligi Narodowej i innych organizacji*, sygn. 30) oraz Bibliotece Polskiej Akademii Nauk – Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie (*Teki Józefa Zielińskiego. Liga Narodowa. Relacje, życiorysy*, t. 1–8, sygn. 7785).

Za podstawę recenzowanej monografii jej Autorzy uznali memuary znajdujące się w kolekcji PAN w Warszawie: *Wspomnienia z pracy w Lidzie Narodowej 1929–1933* oraz *Wspomnienia o działaczach Ligi Polskiej i Ligi Narodowej (wycinki prasowe, wypisy, druki ulotne) z lat 1908–1926*. Za w pełni uzasadnione i zrozumiałe uważam dokonanie selekcji wewnętrznie zróżnicowanego materiału. Wybrano wspomnienia i relacje spisane przez wybitnych działaczy narodowodemokratycznych, prominentnych członków LN (w większości przypadków liderów Ligi). Równie zrozumiały, a nawet więcej – oczywisty wydaje się podział poszczególnych relacji z uwzględnieniem specyfiki dzielnicowej (podziały zaborcze). I tak w kolejności: Królestwo Polskie (Roman Dmowski, Stanisław Bukowiecki, Antoni Marylski), zabór austriacki (Stanisław Grabski, Zbigniew Próchnicki, Stanisław Rowiński), zabór rosyjski – Kresy (Józefat Bohuszewicz, Stanisław Zieliński, Władysław Łukaszewicz) i zabór pruski (Marian Seyda, Gustaw Simon). Doceniam pracę Autorów, którzy wspomnienia i relacje (maszynopisy i rękopisy) skonfrontowali jeszcze z dokumentacją J. Zielińskiego. W kilku przypadkach dokonali niezbędnych uzupełnień. Ponadto do wspomnień i relacji dołączono oryginalne listy, oświadczenia i notatki, dotyczące charakteru dokumentu. Każdą z relacji poprzedzono również obszernym, aczkolwiek syntetycznym biogramem jej autora, co czyni narrację bardziej przystępną.

Z podziwem patrzę na benedyktyńską, drobiazgową, momentami pedantyczną pracę redakcyjną. Profesorowie Wątor i Sikorski wykazali się nie tylko wiedzą z zakresu badanej problematyki, ale przede wszystkim ogromną cierpliwością. Zamieszczone w monografii przypisy budzą podziw. Niektóre postaci zapewne pierwszy raz doczekały się swoich biogramów, a ich liczba (także skrupulatność i precyzja w rozszyfrowaniu niektórych nazwisk) jest wręcz zaskakująca. Pod tym względem recenzowana przeze mnie monografia jest wręcz wzorcowa. Dobrze się stało, że

Autorzy (zarazem Redaktorzy) uwspółcześnili polszczyznę, ale co warto podkreślić, uczynili to z wyczuciem, bez niepotrzebnych korekt, które zaszkodziłyby „językowi epoki” (np. neologizmy: frazeologiczne, poetyckie, słowotwórcze, neosemantyzmy). Jako historyka, ale również socjologa interesuje mnie próba społecznej rekonstrukcji biografii. Myślę, że udało się to osiągnąć. Mamy bowiem do czynienia ze swoistym szkicem do portretu zbiorowego członków LN. Portretu wewnętrznie zróżnicowanego, w którym poszczególne części tworzą pewną całość.

Najważniejsze jednak jest to, że wspomnienia i relacje są interesujące poznawczo, ukazują bowiem nie tylko historię ND, ale także dzieje elit intelektualnych, ich dylematów, nadziei, aspiracji, sporów, jakie toczyły, procesów. Elit, które po 1918 roku budować będą odrodzoną Ojczyznę. Uważam, że jest to największa wartość książki, nie pomniejszając faktu, że zamieszczone w książce relacje i wspomnienia są po raz pierwszy wydane drukiem, co znacznie ułatwi prace badawcze: historykom, politologom, socjologom.

Podsumowując pragnę stwierdzić, że recenzowana praca jest rzetelna, przystępna w odbiorze, przede wszystkim zaś interesująca dla czytelnika i to nie tylko tego, który traktuje historię jako „zawód i powołanie”.

Urszula Kozłowska

Liga Narodowa (1893–1928). Wspomnienia i pamiętniki, wstęp, redakcja i opracowanie Tomasz Sikorski, Adam Wątor, wyd. Muzeum Historii Polski, Warszawa 2015, ss. 406.